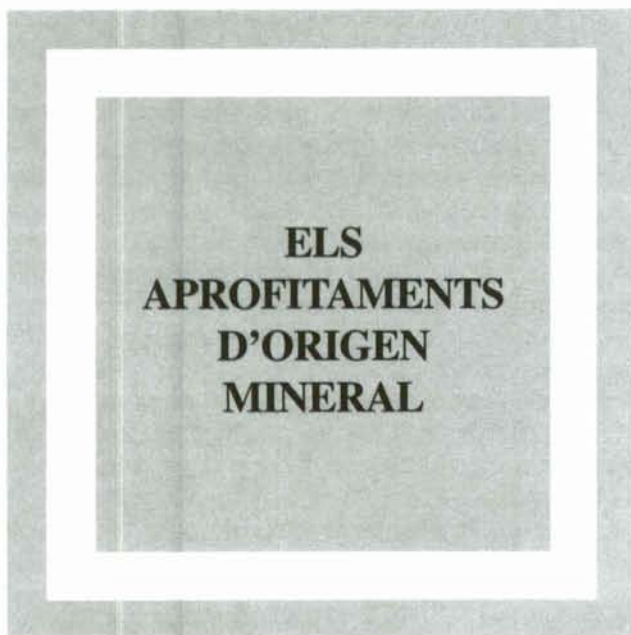

JOSÉ ANTONIO LÓPEZ MIRA *

En primer lloc, abans de començar aquest article, vull agrair públicament el treball que s'està realitzant des de l'Ajuntament d'Alcoi i, més concretament, des de la Regidoria de Medi Ambient, en defensa del medi natural i de tot allò que s'hi relaciona.

Aquestes jornades, en les quals s'inclou aquesta comunicació, van ser un punt de trobada de gent sensibilitzada en aquests temes i un fòrum de reflexió interessant que, al menys, ens va fer pensar i recordar coses que, per desgràcia —com a conseqüència de la vida actual, dominada per la quotidianitat i per la comoditat— molts de nosaltres havíem oblidat, però que tan sols llegint el títol de les comunicacions ja tornàvem a viure-les i, fins i tot, a sentir-les en el nostre present.

Si això va passar en les jornades del 7 i 8 de maig de 1999, ara que aquestes veuen la llum, en ser publicades, tota aquesta funció es multiplica per mil, perquè poden arribar a

Aquest article pretén fer una reflexió sobre les formes de vida de les societats preindustrials, en les quals podem veure un panorama espectacular. Realment hi veuríem una gent que aprofitava al màxim els recursos que la natura dels voltants els donava i amb referència especial als recursos d'origen mineral: calç, algeps (guix), argila, pòrfir, marbre i pedra en general, i els oficis relacionats amb la seua transformació i/o ús.

Este artículo pretende hacer una reflexión sobre las formas de vida de las sociedades preindustriales, en las cuales encontraríamos un panorama espectacular. Realmente aquí veríamos una gente que aprovechaba al máximo los recursos que la naturaleza de los alrededores les daba y con especial referencia los recursos de origen mineral: cal, yeso, arcilla, pórfido, mármol y piedra en general, y los oficios relacionados con su transformación y/o uso.

The exploitation of mineral resources. This article tries to reflect on the ways of life of preindustrial societies, in which we could find a spectacular panorama. As a matter of fact, we could see a people that took the utmost advantage of the resources which the environment gave them, and specially those of mineral origin: lime, gypsum, clay, porphyry, marble and stone in general, and the jobs, crafts or trades related to their transformation and/or use.

molta més gent i, per tant, la sensibilització i la reflexió s'estendrà a tots.

Dins de l'organització vull destacar la tasca realitzada per Josep Maria Segura, sense el qual, no només aquesta comunicació, sinó moltes altres, no hagueren estat publicades.

En segon lloc, vull aclarir que no sóc un especialista consumat en aquests temes, però sí que és cert que hi estic treballant els últims anys, més concretament en l'estudi dels oficis tradicionals de la Marina Baixa, amb especial incidència a les valls del riu Guadalest i del riu Algar: Callosa d'En Sarrià.

APROFITAMENTS D'ORIGEN MINERAL

Per tal de conèixer les formes de vida de les societats anteriors, no cal anar molt lluny, simplement a les de fa unes dècades o, si es vol, a les societats preindustrials, en les quals podem veure un panorama espectacular.

Realment hi veuríem una gent que aprofitava al màxim els recursos que la natura del seu voltant li donava. Una societat en moviment quasi permanentment, en la qual la impressió d'una vida simple i tranquil·la només és producte de la nostra òptica actual.

* Tècnic de Cultura i Arqueologia i director del Museu d'Etologia de Callosa d'En Sarrià. Adreça: Casa de Cultura, C/Sellesos, 7. 03510. Callosa d'En Sarrià. Tel.: 96 588 09 46. Fax: 96 588 02 62. E-mail: cdensarria-cul@gva.es

Per això, a continuació descriurem una sèrie d'aprofitaments d'origen mineral, presents en aquestes societats, i que, per tant, formen part de la nostra història, la història de les nostres terres, feta per la gent anònima, en la qual les activitats humils i les tradicions tenen un paper fonamental.

A les nostres muntanyes tradicionalment s'han realitzat dos tipus d'aprofitaments d'origen mineral:

1. **Transformació per calcinació i/o cocció del mineral:** calç, algeps (guix) i argila; i

2. **Transformació manual o mecànica del mineral:** picapedrers, llamborders i margeners.

En el primer cas hi ha un procés més complex en el qual el resultat final s'obté com a conseqüència de diverses fases productives: extracció del mineral, el transport, la cocció i/o la calcinació i, per acabar, el transport, la venda i l'ús d'aquest. En el segon cas, el procés és molt més senzill: l'extracció del mineral i la transformació manual d'aquest per al seu ús.

Dins del primer grup diferenciem diversos tipus d'aprofitament mineral que anomenarem segons la matèria primera utilitzada:

1. a) LA CALÇ

El mineral és un òxid de calci impur, que s'obté per l'escalfament de la pedra calcària (roca sedimentària que conté més d'un 50% de carbonat càlcic) a una temperatura superior a 1.000°C en una reacció endotèrmica de la qual deriva el concepte de calcinació.

Com a conseqüència d'aquest procés de calcinació la roca es converteix en un sòlid blanc que té una gran afinitat per l'aigua, que la transforma en hidròxid mentre es desprén una gran quantitat de calor.

Té diverses finalitats, però la més important és la constructiva, tant per a la preparació de **morter** –en aquest cas s'utilitza la **calç viva** sense aigua–, com per a obtenir la **calç morta** –calç cuïta mesclada amb aigua–, en petites quantitats per a ús immediat o a curt termini, en forma de pasta (lletada de calç). La calç morta també s'utilitza en l'agricultura com a fertilitzant i fungicida.

Com es pot suposar, aquestes dues possibilitats de treballar la calç la converteixen en una part clarament identificativa de l'estètica constructiva del poble. Com a lletada fina serveix per a emblanquinar interiors i exteriors, mentre que la massa pastosa de calç morta, barrejada amb arena i pedra mòlta, constitueix l'argamassa utilitzada en construcció: el **morter de calç**.

Aquest ús en la construcció té, o millor dit tenia, una triple finalitat: estètica higiènica i funcional. Estètica perquè normalment s'emblanquaven les parets una vegada a l'any, tant les interiors com les exteriors, quasi sempre a la primavera (mesos de març i abril) i, per tant, totes les cases del poble presentaven un color dominant: el blanc. Higiènica, perquè la calç desinfecta en cremar tot el que toca, és a dir, mata qualsevol tipus d'insecte existent a les cases –no es pot oblidar la presència dels animals de tot tipus que hi havia a les cases: matxos, gallines, etc.– (Salvà, 1960: 259; Cotes, 1999: 124), alhora que fa bona olor. Funcional, perquè el

Làmina 1: Vista frontal de l'olla. Obertura longitudinal que actuava com a porta.

color blanc que dona a la superfície on es col·loca actua de protector solar, i refresca l'interior de la casa.

L'ofici relacionat amb la transformació d'aquest mineral és el de **calciner** o **calcinaire**, present a totes les nostres terres fins a la primeria dels anys setanta (López, 1995).

El procés de treball té gran tradició a la comarca de la Marina Baixa i en general en tota la muntanya alacantina.

Consistia a muntar l'**olla** o **forn**, que s'excavava dins del terreny, aprofitant-ne el desnivell. Aquesta tenia recobertes les parets de terra amb filades de pedra seca que actuaven com a autèntics murs, que eren els que rebien el foc directament. A l'interior es muntava l'**"armà"** de pedres calcàries, que es disposaven d'una forma adequada, on estava perfectament estudiada la disposició, la grandària i la distribució de l'alçada de les pedres, mentre que a la part inferior es col·locava la llenya.

L'olla tenia una obertura longitudinal que actuava de porta, però a mesura que anava carregant-se es tapava, i s'hi deixava només una boca menuda per la qual s'introduïa la llenya en el moment de la cocció.

Una vegada carregat, s'encenia i estava cremant quatre dies i tres nits, en un procés molt dur perquè s'hi havien d'introduir costals de llenya cada quatre o cinc minuts. Feta la crema, es deixava gelar 24 hores i després es desenforava.

Làmina 2: Vista superior de l'olla. Té forma circular i les parets recobertes de rajoles.

Els trossos de calç es carregaven en cabassos i aquests en els matxos per a portar-los a casa.

Ja a casa, es venia directament a la gent i també es transportava a altres pobles dels voltants, on el calciner acompanyat del seu matxo passejava pels carrers mentre cridava: "dones a la bona calç".

En aquest sistema tradicional van anar introduint-se innovacions tècniques segons l'evolució i l'experiència: llenya més grossa que donava més calor i reduïa el temps de cocció a dues nits i tres dies; parets cobertes de rajoles que concentren més potència calorífica a l'interior de l'olla (lâm. 1-2); apareixen els motocarros en 1957, amb els quals se'n va aconseguir una distribució més còmoda i ràpida, etc.

A pesar de tot, aquest sistema tradicional desapareix com a conseqüència de diverses novetats, com ara l'aparició de la calç prefabricada, feta amb un altre tipus de forn, més ràpida de fer i més barata; i també apareixen les primeres pintures plàstiques. Hi ha, també, un altre fet que va afectar indirectament la producció de calç: comencen les prohibicions de cremar a la muntanya perquè hi ha risc d'incendi (primeres mesures forestals). Per totes aquestes qüestions, l'any 1971 es farà l'última olla de calç a les valls del riu Guadalest i del riu Algar.

1. b) L'ALGEPS (GUIX)

El mineral és un sulfat de calci hidratat que, per a convertir-lo en material de construcció, necessita un procés de calci-

nació semblant al de la calç.

Com a conseqüència d'aquest procés de calcinació, el mineral es converteix en un sòlid blanc amb diverses finalitats, encara que la més important és la constructiva, principalment com a material de recobriment de parets interiors i sostres (algeps mort mesclat amb aigua), i menys sovint com a material d'unió de poca resistència (morter, en aquest cas s'utilitza algeps viu sense aigua). Altres finalitats són l'escultura, per a escriure a la pissarra i en fusteria, on es barreja amb aigua i ocre per a tapar forats de la fusta.

Com passava amb la calç, es pot suposar que aquests dos usos constructius de l'algeps el converteixen en una part clarament identificativa de l'estètica constructiva del poble. En lletada fina serveix per a recobrir les parets interiors i els sostres de totes les cases, que després s'emblanquaven amb la calç; mentre que la massa pastosa d'algeps, barrejada amb arena i pedra mòlta, constitueix l'argamassa utilitzada algunes vegades en construcció: el morter d'algeps.

Aquest ús en la construcció, per sort continua en l'actualitat, com a conseqüència del procés de restauració i/o consolidació dels centres urbans antics, en els quals les cases intenten mantenir l'estructura i l'estètica tradicional. De fet és cada vegada més freqüent, almenys en els pobles menuts, trobar-se les parets de les cases, fins i tot les de nova creació, recobertes d'algeps.

L'ofici relacionat amb la transformació d'aquest mineral és el d'**algepser** o **guixaire**, amb dues parts ben diferenciades: l'extracció del mineral i el procés de calcinació fins a

Làmina 3: Vista frontal d'un forn d'algeps.

Làmina 4: Restes de l'era situada davant del forn d'algeps.

l'obtenció de la pols, i l'aplicació com a material de construcció. Si bé la primera part era un ofici present en totes les nostres terres fins a la primeria dels anys setanta (López, 1996), la segona ha continuat fins ara, però amb la utilització d'algeps industrial.

Aquesta primera part del procés de treball tenia una gran tradició a la comarca de la Marina Baixa i, en general, a tota la muntanya alacantina, i era prou pareguda a la de la calç, però amb unes petites diferències.

Primerament es muntava l'olla o forn, que també s'excavava dins del terreny aprofitant el desnivell d'aquest, sempre en les rodalies de les vetes de mineral. Aquesta tenia recobertes les parets de terra per filades de pedra d'algeps que hi actuaven com a autèntics murs i eren les que rebien el foc directament. A l'interior es muntava l'"armà" de pedres d'algeps, que es disposaven d'una forma adequada, on estava perfectament estudiada la disposició, la grandària i la distribució de l'alçada de les pedres, mentre que a la part inferior es col·locava la llenya (lâm. 3).

L'olla tenia una obertura longitudinal que actuava de porta, però a mesura que anava carregant-se es tapava, i s'hi deixava només una boca menuda per la qual s'introduïa la llenya en el moment de la cocció.

Una vegada carregat s'encenia i estava cremant tres dies i

dos nits, és a dir, un dia menys que la calç, però amb el mateix sistema d'introduir costals de llenya cada quatre o cinc minuts. Feta la crema, es deixava gelar 24 hores i després es desenformava.

En aquest moment es produïa una altra diferència, ja que els trossos d'algeps es col·locaven en una era (lâm. 4), on havien de ser xafats per un rutlo de pedra o rugló, que girava gràcies a la força del matxo. La finalitat era desfer els blocs d'algeps i convertir-los en la pols que després s'utilitzaria en la construcció. Una vegada obtinguda la pols es carregava en sacs i aquests en els matxos per a portar-los a casa.

A casa es venia directament a la gent i també es transportava a altres pobles dels voltants. Però mentre que en la calç arribava l'ofici de calciner fins ací, en el d'algepser encara quedava una altra activitat: la d'aplicar l'algeps a les parets i els sostres.

En realitat, l'algepser el que feia era obtenir la seua matèria primera per a poder realitzar el seu ofici: recobrir les parets i els sostres de les cases. Això no significa que l'algeps no es venguera també a particulars perquè cadascú recobriria les seues parets, però el recobriment fet per un especialista sempre quedava millor i amb un acabat perfecte.

Aquest procés de treball tradicional, concretament el d'obtenció de l'algeps, va anar introduint innovacions tècni-

ques segons l'evolució i experiència ja comentades amb la calç. Però malgrat tot, igual que va passar amb la calç, va desaparèixer com a conseqüència d'algunes novetats: l'aparició de l'algeps industrial, obtingut amb un altre tipus de forn, més ràpid de fer i més barat; l'aparició dels primers ciments, i també les prohibicions de cremar en la serra. Per totes aquestes qüestions, l'any 1967 es va fer l'última olla d'algeps a les valls del riu Guadalest i del riu Algar (López, 1998).

No obstant això, la segona part d'aquest ofici, el recobriments, és una activitat que encara es manté a la nostra comarca de la Marina Baixa, on hi ha famílies que fins i tot tenen el malnom d'algepsers i que realitzen aquesta activitat de la mateixa manera que la feien els seus avantpassats, però amb una diferència fonamental: sempre amb algeps industrial.

1. c) L'ARGILA

Aquest mineral en realitat fa referència al nom comú d'un tipus de roques sedimentàries no consolidades o poc enduredes que contenen bàsicament partícules de diàmetres inferiors als 0,001, que estan formades per silicats d'alumini hidratats, que tenen propietats plàstiques, refractàries i absorbents. Quan s'embeuen d'aigua poden augmentar de volum fins a un 40-50% i es tornen plàstiques. Si es couen no es deformen, sinó que s'endureixen, es contrauen una mica i canvien de color si contenen òxids de ferro.

Les més pures són de color blanc, però per la presència d'impureses poden presentar colors variats: matèria orgànica, limonites (ocres), carbonats, miques, etc. Per la seua plasticitat i comportament en la cocció són la matèria primera bàsica per a l'obtenció de ceràmica.

En tots els pobles en què hi haja alguna tradició, la transformació de l'argila en objectes d'ús (cànters, olles, culleres, etc.) és una de les més antigues, perquè es pot remuntar fins a la prehistòria, més concretament al neolític (5000 aC), període del qual tenim documentats diversos jaciments en la nostra comarca (López i Molina, 1995: 176).

El treball de l'argila, conegut a les valls del riu Guadalest i del riu Algar com a **Canterer**, en l'època més recent es remunta des de mitjan segle XIX a la família dels Massos, en la qual almenys tres generacions s'han dedicat a l'elaboració de cànters i d'aparells amb què proveïren el poble i altres poblacions properes (López, 1995).

El procés de treball era prou costós i, com passava amb l'algeps, el procés es pot dividir en dues parts: l'extracció de l'argila i la transformació d'aquesta en un objecte.

L'extracció de l'argila era en realitat una explotació minera a cel obert, que en el cas de Callosa es feia a la partida de Farines. Consistia a excavar en la terra fins a trobar la bretxa d'argila bona, que una vegada extreta es col·locava en un muntó on es deixava assecar. Després es carregava en els matxos en la sària i els cornials fins al poble on la deixaven en una era dues o tres setmanes. Una vegada allí la xafaven amb un rugló o rutlo i la col·locaven en una primera basseta, on s'amerava, la remenaven i la garbellaven, per a passar-la després a una altra basseta, on ja es decantava i purificava totalment. Finalment, es carregava el fang o l'argila en el

Làmina 5: Cànters vinaters i alteans.

matxo i la duïen al taller on la deixaven assecar fins que s'utilitzara.

El procés de transformació d'aquesta argila ja decantada en un cànter també tenia diverses fases. Primerament es pastava l'argila amb els peus i se li afegia sal,¹ amb la qual cosa se li donava més porus i guanyava humitat i blancor. Després es muntava la forma en el torn i es deixava assecar fins que es col·locara dins del forn. El forn, una vegada enformat o carregat, no se li botava foc fins al dia següent, i estava cremant 50 hores. Als tres o quatre dies en treïen la primera mostra, que era la que indicava com havia eixit la fornada, i si era correcta es desenformava.

Els tipus de cànters que es feien eren el mitjà, l'alteà, el de quatre i el vinater (lām. 5), i per altra banda, tots els que componien el banc de cànters, present en totes les cases de la nostra comarca, a l'entrada de la casa i com a element funcional de primer ordre, ja que era el punt de la casa amb l'aigua necessària per a les activitats diàries (López i Martínez-Botas, 2000).

Aquest ofici, a pesar de la seua importància, desapareix a partir dels anys cinquanta, per falta de vetes d'argila i per l'aparició d'altres productes utilitzats per a fer cànters i qualsevol altre recipient.²

Respecte a això, volem assenyalar que fa poc més d'un any una família d'Agost s'ha instal·lat a Polop i està començant a produir ceràmica típica de la nostra comarca. Esperem que continuaran i tornaran a recuperar almenys les formes típiques, perquè el que està clar és que l'extracció de l'argila ja no es recuperarà.

Pel que fa al segon grup (Transformació manual o mecànica del mineral), diferenciem diversos tipus d'aprofitament mineral, que denominarem d'acord amb la matèria primera utilitzada (pedres de diferents classes) i de l'ofici relacionat amb aquestes (picapedrers, llamborders i margeners). Tots ells tenen el mateix denominador comú: el procés de transformació es basa en la força manual i la pedra no pateix cap procés de calcinació i/o cocció, simplement experimenta una transformació formal com a conseqüència d'utilitzar eines que van donant-li a la pedra la forma desitjada.

La transformació i la manufactura de la pedra en totes les

Làmina 6: Vista de la Pedrera de marbre del Tossal de Guilef.

Làmina 7: Vista del carregador de la pedrera del Tossal de Guilef.

Làmina 8: Portes, façanes i vores de les voreres de Callosa d'En Sarrià, fetes amb marbre negre.

seues formes és una activitat present a les valls del riu Guadalest i del riu Algar des de fa molt de temps. El treball de la pedra, el seu aprofitament màxim i el fet de traure-li el millor rendiment estètic possible, són sempre les concepcions generals que els homes d'aquesta comarca tenen i senten per la pedra (López i Martínez-Botas, 2000).

2. a) EL PICAPEDRER

El mineral que utilitza és el marbre o roca calcària, metamòrfica, cristal·lina, granular i de gra microscòpic.

Aquest mineral es localitzava en dues pedreres de marbre negre situades en el terme municipal de Callosa d'En Sarrià³ (lâm. 6), i diversos membres de la família Sanchis eren els picapedrers encarregats de la seua explotació.

El procés d'extracció dels blocs de marbre era, com es pot suposar, prou costós. Primerament, s'havien de fer els forats, amb l'ajuda d'unes eines específiques, per a col·locar els cartutxos de dinamita. Una vegada col·locats, es feien explotar i el bloc de marbre de vegades queia i unes altres simplement quedava fracturat. Per a fer-lo caure utilitzaven unes falques de ferro que anaven introduint-se en les fractures amb l'ajuda d'una maça. Segons anaven estacant-se les falques de ferro, n'introduïen unes altres de fusta que anaven banyant sovint, amb la intenció que la fusta inflara i anara fent gran la fractura. En aquest punt s'utilitzaven unes altres eines de ferro

massís que s'introduïen per les fractures i es sacsejaven fent palanca.

Després de tot aquest dur procés, el bloc de marbre queia a terra i ja només quedava carregar-lo al carro per a dur-lo a tallar a Novelda. Com es pot imaginar, carregar un bloc en un carro no deu ser massa fàcil, per això hi havia a la pedrera un lloc de càrrega en el qual el carro quedava a nivell de terra i amb l'ajuda d'uns gats hidràulics impressionants, accionats per maneta, el bloc quedava damunt del carro (lâm. 7).

Aquest ofici desapareix l'any 1975 bàsicament per la competència d'altres centres productors de marbre i per no continuar la família Sanchis l'explotació de la pedrera. No obstant això, la presència d'aquest marbre negre al poble de Callosa és evident, no tan sols perquè d'aquest mineral estan fetes totes les vores de les voreres del poble i algunes de les portes de les cases (lâm. 8), sinó també perquè de marbre negre és la façana de l'església arxiprestal de Sant Joan Baptista de Callosa, la font de la plaça del Convent, etc.

2. b) EL LLAMBORDER

El mineral que utilitza és el pòrfir, varietat de porfírita, que és una roca que té grossos fenocristalls de feldspats en una matriu de gra fi afanítica.

Aquest mineral té com a característica bàsica que es tracta d'un tipus de pedra molt dura, per no dir que és una de les

Làmina 9: Vista de les restes d'una de les pedreres de pòrfir.

Làmina 10: Vista d'una terrera o lloc d'acumulació d'asclètes de pòrfir massa menudes, obtingudes amb el procés de manufactura de la llamborda.

Làmina 11: Pedra de pòrfir abans de ser treballada i convertida en una llamborda.

Làmina 12: Vista frontal d'un marge fet amb pedra de riu.

més dures i, per tant, idònia per a la funció a la qual estava destinada: pavimentar camins i carreteres, per ser una de les poques que pot resistir el pas continu dels carros.

Així doncs, el producte que s'obté de la seua manufactura és la llamborda. Es tracta d'un pedra forta, tallada en forma prismàtica que, col·locada correctament, s'utilitzava per a pavimentar carrers i carreteres.

El procés de treball és un dels més durs, perquè tot és manual. El llamborder anava a la pedrera de pòrfir⁴ (lām. 9-11) i allí començava a traure la pedra amb l'ajuda d'unes eines específiques: pólvora, la maça gran i el pic. Una vegada treta la pedra en grans blocs, cadascú dels llamborders actuava sobre els blocs amb la ajuda de la maça gran per anar partint-los o asclar-los en trossos més menuts. Una vegada aconseguit açò, era el moment de convertir aquests trossos en llambordes, o rectangles de pedra de mesures concretes, amb l'ajuda d'una eina concreta: la maça xicoteta, que podia ser de tres o de cinc quilos.

S'ha de considerar que tot aquest procés es fa a mà, i que el llamborder havia de fer el màxim nombre de llambordes diàries per a poder sobreviure, perquè cobrava segons les que feia.

A més a més, s'ha de dir que el llamborder no treballava pel seu compte, sinó que en realitat era un jornalier d'una empresa més gran, més concretament de l'amo de la pedrera.

Aquest ofici desapareix l'any 1962, quan comença a aparèixer el quitrà i les llambordes industrials per la seua funcionalitat.

2. c) EL MARGENER

El mineral que utilitza és molt variat, perquè la característica que té és que fa el marge amb la matèria primera que es trobava més prop del bancal que havia de marginar. Per a això, pot utilitzar pedra de riu, blocs d'algeps, marbre negre, pòrfir, etc. (lām. 12-14).

Es tracta de l'ofici més emblemàtic de Callosa, present des de sempre, però el moment de màxim desenvolupament es produeix des de la introducció de la nespra en els anys seixanta. A partir d'aquell moment i fins ara es rompen quasi tots els tossals existents en el terme municipal de Callosa i s'abandonen els cultius tradicionals per a adoptar-ne aquest de nou. Això motivarà un gran moviment de terres que donarà lloc a la creació de nous marges.

Convé recordar que el marge té com a finalitat bàsica mantenir la terra de cultiu dels bancals existents en els vessants de les serres i dels tossals. Ens referim a l'aspecte concret de retenir la terra davant de les pluges de forta intensitat horària, tan freqüents a les nostres terres, que necessiten murs que deixen filtrar l'aigua, però que mantinguen la terra i que aquesta no desaparega pel vessant juntament amb l'aigua de

Làmina 13: Vista frontal d'un marge fet amb pedra d'algeps

Làmina 14: Vista frontal d'un marge fet amb pedra de pòrfir.

Làmina 16: Mur de pedra groga de caràcter ornamental.

Làmina 15: Vista frontal d'un marge antic fet amb pedra de riu i, al costat, el mateix marge està refet amb pedra groga.

pluja.⁵ De fet, aquest tipus de construcció li dona al nostre paisatge una característica comuna des de temps molts antics.

El procés de treball és, sens dubte, prou costós, ja que tota l'activitat es realitza manualment. Es busca la pedra necessària, que com abans he esmentat, sempre solia ser la que més prop es trobava del bancal. Una vegada que la pedra estava en el bancal, es procedia a asclar-la o trossejar-la, i de fet la persona encarregada d'aquesta tasca es coneix com a **asclador**. Després el **peó**, normalment un xicot, duia la pedra al **margener** o home especialitzat a anar col·locant els trossos de pedra i formar el marge. S'ha de tenir en compte que el marge ha de tenir forma de talús, és a dir, que segons va guanyant alçada ha d'anar inclinant-se cap a dins. Precisament, és aquesta forma de construir la que li dona la consistència necessària perquè no caiga.⁶ Segons es va alçant el marge, entre aquest i el bancal es va reomplint de "ripio" (reble) –mescla d'asclades de pedra i de terra.

Dels tres oficis o activitats d'aquest segon grup, aquesta és l'única que es manté en l'actualitat, però amb una gran diferència: el motiu original de marginar els bancals ja no és el prioritari, per davant es troba l'ornamental, és a dir, murs de pedra per a xalets i urbanitzacions de la costa, que coincideix amb l'auge de la construcció turística. De fet aquesta

nova funció comença a desenvolupar-se a partir de la dècada dels vuitanta amb una sèrie d'innovacions tècniques: introducció del ciment i d'un altre tipus de pedra, la pedra groga de la Nucua, que es treballa amb més facilitat i és més fàcil de retocar (lâm. 15-16).

No obstant això, com que és un ofici del qual viuen actualment diverses famílies a Callosa, és difícil que desaparega, perquè a les valls del riu Guadalest i del riu Algar sempre hi haurà margeners i cada bancal nou que es rompa, tindrà el seu marge de pedra.

Una vegada descrits els diferents aprofitaments d'origen mineral de la nostra àrea d'estudi, només em resta fer una reflexió prou senzilla, però no per això simple, que espere que ens farà reflexionar a tots: la societat actual no s'adona dels recursos naturals que té al seu abast; realment tan sols uns pocs coneixen una part del que la natura ens ofereix, però si per alguna qüestió desconeguda haguérem de viure en la societat preindustrial, no sabríem aprofitar ni la meitat dels recursos naturals que tenim a la nostra disposició en les muntanyes dels voltants.

Realment ens fem massa còmodes i si bé els avenços tècnics ens permeten viure "millor" o amb més "benestar", crec que ens falta una part important de la nostra condició d'éssers humans: conèixer i cuidar la natura que ens envolta.

NOTES

¹ Aquest aspecte de la sal s'ha de tenir en compte, ja que està testimoniat que l'única zona on també s'afegia era al poble d'Agost, poble amb una tradició ceramista de primer ordre fins a l'actualitat. Aquest aspecte ens fa plantejar la hipòtesi que famílies d'Agost vingueren a la nostra comarca a la fi del segle XVIII o la primera del XIX i s'instal·laren ací on van continuar la tradició ceramista del seu poble i introduïren innovacions tècniques en la comarca.

² Més concretament considerem que la causa fonamental va ser la interrupció de la tradició familiar en aquest ofici. En desaparèixer els membres de les famílies dedicades a aquest ofici, aquest no es va continuar realitzant.

³ Una es trobava a la partida de l'Algoda, però va deixar d'explotar-se l'any 1936, ja que se'n va esgotar el mineral; i l'altra, al Tossal de Guilef, que comença a explotar-se el mateix any 1936, se'n va parar la producció mentre va durar la Guerra Civil i es reprén l'any 1939 fins a 1975.

⁴ Les canteres de pòrfir es trobaven a Callosa d'en Sarrià i a Polop, però a l'actualitat tan sols es troba les restes d'una d'elles a Callosa.

⁵ Davant aquesta circumstància es podríem preguntar perquè no es fan murs de formigó, però la resposta es molt senzilla aquests murs actuarien com autèntiques preses o murs de contenció, que amb la força de l'aigua caurien en la seua totalitat.

⁶ S'ha de tenir en compte que el marge es feia amb la tècnica de pedra seca, és a dir, sense cap element d'unió, ni morter de calç ni per descomptat ciment. El que ha passat és que últimament, a partir de la dècada dels vuitanta, la producció s'incrementa i es necessita utilitzar el ciment per a guanyar temps en la seua realització.

BIBLIOGRAFIA

- COTES, T. (1999). *Recuerdos de Juventud (años 1901-1915)*. Edició a cura de J. A. López Mira i J. V. Asensi Seva. Callosa d'En Sarrià.
- LÓPEZ MIRA, J. A. (1995). *Nosaltres que vàrem ser...* Catàleg de la Col·lecció Museogràfica Permanent de Callosa d'En Sarrià. Callosa d'En Sarrià.
- LÓPEZ MIRA, J. A. (1996). El patrimoni cultural a Callosa d'En Sarrià: l'Etnologia. *Revista de Festes de Moros i Cristians*. Callosa d'En Sarrià.
- LÓPEZ MIRA, J. A. (1998). *Nosotros que fuimos...* Catàleg del Museu d'Etnologia de Callosa d'En Sarrià. Callosa d'En Sarrià.
- LÓPEZ MIRA, J. A., MARTÍNEZ-BOTAS MATEO, A. (2000). *Cuaderno didáctico del Museo de Etnología de Callosa d'En Sarrià*. Callosa d'En Sarrià.
- LÓPEZ MIRA, J. A., MOLINA MAS, F. A. (1995). Intervención arqueológica en Sa cova de Dalt (Tàrbena, Alicante). *Recerques del Museu d'Alcoi*, 4: 171-176.
- SALVÀ BALLESTER, A. (1960). La Villa de Callosa de Ensarrià. *Instituto de Estudios Alicantinos*, XVIII. Alacant.

